

CERCETAREA CULTURII TRADIȚIONALE DIN MOLDOVA ȘI BUCOVINA ÎN CADRUL ARHIVEI DE FOLKLOR A ACADEMIEI ROMÂNE (1930-1946)

Cosmina TIMOCE-MOCANU*

Abstract

On May 26, 1930, the Literary Department of the Romanian Academy decided the foundation of The Folklore Archives of the Romanian Academy, in addition to the Museum of the Romanian Language in Cluj. Ion Mușlea, the director of the Archives, aimed at a research at two levels. At a first level, the purpose was collecting folklore by stipendiary, in the regions which had recently become part of Romania, and also in the regions inhabited by Romanians outside the country's borders. At a second level, a network of correspondents was aimed at (the rural intellectuals: teachers, both men and women, priests, pupils at normal schools). For use by the network of permanent collaborators of the institution which he directed, Mușlea developed a series of working instruments, such as: fourteen questionnaires on specific issues, six circulars, as well as guidance booklets (*Apel către intelectualii satelor – An Appeal to the Intellectuals of the Villages, Culegeți folklor! – Collect Folklore!*) The present article aims at recovering not only an entire methodological, theoretical and ideological context, but also the “voices” of those semi-professionals of folklore, rural intellectuals from Moldavia and Bukovina, who collaborated with Ion Mușlea to the indirect survey from 1930-1949.

Keywords: Ion Mușlea, Folklore Archives of the Romanian Academy, fieldwork, methodology, questionnaire, Moldavia, Bukovina.

Cuvinte-cheie: Ion Mușlea, Arhiva de Folclor a Academiei Române, cercetare de teren, metodologie, chestionare, Moldova, Bucovina.

Procesul instituționalizării cercetărilor de folclor în spațiul românesc este legat de constituirea și funcționarea Academiei Române, care a arătat un interes constant culturii tradiționale, chiar dacă, de-a lungul timpului, maniera în care a fost concepută studierea, interpretarea și valorificarea ei a variat semnificativ. În această dinamică, anul 1930 marchează un moment de cotitură, prin înființarea Arhivei de Folclor a Academiei Române, pe lângă Muzeul Limbii Române din Cluj, în urma

* Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române”, Cluj-Napoca – România.

celui de-al doilea *Memoriu* pe care Ion Mușlea l-a înaintat înaltului for cultural prin intermediul lui Sextil Pușcariu.

Cu un proiect arhivistic conceput nu doar sub semnul folcloristicii de urgență¹, ci și al asumării în mod critic a tradiției de investigare existente la noi, inclusiv a planurilor de cercetare complexă pe care Ovid Densusianu le-a întocmit imediat după Primul Război Mondial² și care nu s-au materializat, precum și a unor modele instituționale din Țările Nordice și Europa Centrală³, Mușlea considera că misiunea Arhivei de Folclor a Academiei Române privește „chestiunea culegerii, apoi a păstrării, aranjării și publicării, în fine a cercetării și valorificării din punct de vedere științific a materialului folcloric”⁴.

În intervalul 1930-1948, în cadrul instituției clujene au fost promovate două tipuri de cercetări de teren. În primul rând, după o practică funcțională în Arhiva din Åbo – Finlanda⁵, a fost introdusă cercetarea prin intermediul stipendiaților, care au alcătuit micromonografiile zonale, ca rezultat al unor anchete de teren intensive, derulate în regiunile devenite de curând parte din România

¹ „Niciodată problema cunoașterii poporului de la țară nu s-a pus cu atâta insistență ca în deceniul de după război. Între motive trebuie să numărăm și evidența dezagregării lui în urma exodului de la sat la oraș și a pierderii caracterului patriarhal, prin lățirea cunoștinței de carte și a urmărilor ei. Elementele civilizației noastre țărănești – singura civilizație autohtonă – sunt, astfel, amenințate de pieire. [...] Nici un fel de intervenție sistematică a statului n-a căutat încă să rezolve salvarea literaturii, obiceiurilor și credințelor poporului nostru de la țară” [Ion Mușlea, „Memoriu adresat Academiei Române (1929)”, în vol. *Arhiva de Folclor a Academiei Române. Studii, memorii ale întemeierii, rapoarte de activitate, chestionare 1930-1948*. Ediție critică, note, cronologie, comentarii și bibliografie de Ion Cuceu și Maria Cuceu, Cluj, EFES, 2005, p. 112].

² Idem, *Ovid Densusianu folclorist*, în „Anuarul Arhivei de Folclor” (AAF), Cluj, V, 1939, p. 177-212; cf. Ovidiu Bârlea, *Academia Română și cultura populară*, în „Revista de Etnografie și Folclor” (REF), tom 11, 1966, nr. 5-6, p. 411-440.

³ Detalii la Ion Mușlea, „Din activitatea mea de folclorist. Contribuții la cunoașterea mișcării folcloristice românești între anii 1925-1965”, în vol. *Arhiva de Folclor a Academiei Române*, p. 141-207, dar mai ales în notițele lui Mușlea păstrate în Mapa 1662/5 din Fondul de Manuscrise al Institutului „Arhiva de Folclor a Academiei Române” și realizate cu prilejul vizitării arhivelor din Åbo, Copenhaga și Basel ori al lecturii unor articole despre organizarea arhivelor de folclor din Riga, Kaunas, Hanovra, Praga, Berlin, Atena, Zagreb, Belgrad, Ljubliana, Sarajevo, Budapesta.

⁴ Idem, „Memoriu adresat...”, p. 114.

⁵ Cf. însemnările lui Mușlea privind cercetarea prin stipendiați desfășurată de Arhiva din Åbo, păstrate în Mapa 1662/5.

Mare, precum și în cele locuite de români, dar aflate, la acea dată, în afara granițelor⁶.

Deoarece Moldova nu intra în niciuna din aceste situații, ba, dimpotrivă, cunoștea o puternică tradiție a cercetării monografice, expedițiile stipendiaților Arhivei de Folclor a Academiei Române în această provincie nu au fost considerate de către Ion Mușlea prioritare și, deci, nici încurajate. Anchetele de acest tip desfășurate de Tatiana Gălușcă în județele Botoșani (vara anului 1942) și Dorohoi (1943)⁷ par a se datora mai degrabă parcursului profesional al acestei vechi colaboratoare a Arhivei decât proiectelor instituționale ale folcloristului clujean.

În al doilea rând, urmând o întregă istorie a investigării folclorului în manieră indirectă, prin intermediul chestionarelor, dezvoltată, începând cu prima jumătate a secolului al XIX-lea, în spațiul european și, ulterior, în cel românesc⁸, Ion Mușlea a proiectat o cercetare extensivă, elaborând 14 chestionare pe problematici specifice, șase circulare și câteva broșuri de îndrumare pentru uzul unei rețele de corespondenți ai instituției, învățători și învățătoare, preoți, dar și elevi normaliști, de pe întreg cuprinsul țării.

Catalogul Fondului de Manuscrise al Arhivei de Folclor a Academiei Române indexează un număr de 214 răspunsuri din sate și comune ale Moldovei și Bucovinei, dintre care șapte au localizări vagi, de tipul „județul Covurlui, Mureș și Ialomița” (Ms. 145, culegător Elena Dimitriu), „Bacău și Iași” (Ms. 578, culegător Speranța Mazilu), „județul Rădăuți” (Ms. 158, culegător E. Ar. Zaharia), „Moldova și Basarabia”, respectiv „Nordul Moldovei” (Ms. 771, 787 și 790, culegător Eufimie Stratan), „Bucovina” (Ms. 265, culegător E. Ar. Zaharia); un alt corespondent al Arhivei, Constantin Milici, alături, în Ms. 582, informații de interes folcloric din Soloneț – Suceava unora din Muscel – Dâmbovița.

⁶ Un bilanț al acestor cercetări a realizat Ion Cuceu, în „Monografiile Arhivei de Folclor”, studiu introductiv la Ion Mușlea, *Cercetări etnologice zonale*. Ediție critică, note și un glosar de Ion Cuceu și Maria Cuceu, Cluj-Napoca, Editura Fundației Studiilor Europene, 2004, p. I-XXXVI.

⁷ Ion Mușlea, Prefață la AAF, VII, 1945, p. 5-8.

⁸ Despre precedentele europene și românești ale cercetării prin chestionare, a se vedea Ion Taloș, „Culegeri de folclor cu ajutorul corespondenților în Europa. Stadiul valorificării lor”, Cuvânt înainte la Ion Mușlea și Ovidiu Bârlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*. Ediție revăzută și întregită de Ioan I. Mușlea, București, Editura Academiei Române, 2010, p. 5-18, precum și Cosmina Timoșe-Mocanu, *Antropologia ritualului funerar*. Trei perspective, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2013, p. 138-153.

Restul de 206 manuscrise provin din 65 de localități, răspândite așa cum indică harta din imaginea alăturată.

Astfel, de la nord la sud și potrivit diviziunilor administrative funcționale în perioada interbelică, punctele de anchetă se distribuie pe următoarele județe: Cernăuți (Cuciurul Mare, Jucica), Storojineț (Bănila pe Siret, Pătrăuți pe Siret, Prisăcăreni), Dorohoi (Cândești, Livenii Noi, Oroftiana), Rădăuți (Horodnicul de Sus, Oprișeni, Rădăuți, Satu Mare), Suceava (Pârteștii de Sus, Udești, Vășcăuți), Botoșani (Costești, Coșula,

Dumbrăveni, Todireni, Vorona Mare), Câmpulung (Câmpulung, Iacobeni, Poiana Stampei), Baia (Boroaia, Brusturi, Cornilești, Dolhasca, Fodoreni, Heci, Moișa, Nigotești, Rotunda-Liteni, Stolniceni Prăjescu, Tătăruși, Târzia, Uda), Iași (I. C. Brătianu, Pocreaca), Neamț (Bodeștii Precista, Costișa, Dobreni, Dragomirești Unghi, Grumăzești, Orbic, Pârâul Cârjei, Români, Sărata, Slobozia, Țibucani), Roman (Tețcani), Vaslui (Bahnari, Fundătura Hârșovei, Gura Văii, Mircești, Poiana Alexei), Fălciu (Dolhești), Bacău (Buhoci, Hălmăcioaia-Racova, Vâlcele-Târgu Ocna), Putna (Bâlca, Scurta), Tecuci (Boghești), Covurlui (Frumușița, Jorăști, Zărnești).

La o parcurgere rapidă a Catalogului, se constată că cifra localităților din Moldova și Bucovina de unde Ion Mușlea a primit răspunsuri la chestionarele sale este mai mare decât cea a corespondenților care le-au elaborat. Două tipuri de situații explică această diferență numerică. Pe de-o parte, una și aceeași persoană a observat și descris manifestări folclorice din două sau mai multe sate, reprezentând, de obicei, locul de baștină și acela al exercitării profesiei de învățător.

De pildă, Dem. Ahrițculesei trimite folclor din Cândești și Livenii Noi – Dorohoi, V. Avădanei din Dobreni și Sărata – Neamț, Victor Babiuc din Satu Mare – Rădăuți și Costești – Botoșani, Ioan Bădăluță din Todireni – Botoșani și Iacobeni – Câmpulung, Leocadia Dodolschi din Jucica – Cernăuți, Prisăcăreni și Pătrăuți pe Siret – Storojineț, Speranța Mazilu din Pocreaca și I. C. Brătianu – Iași, iar Olivia Sturzu din Târzia, Cornilești și Brusturi – Baia.

Pe de altă parte, una și aceeași localitate a servit, în aproximativ aceiași ani, drept punct de anchetă mai multor colaboratori ai Arhivei. Spre exemplu, din Dobreni – Neamț scriu elevul Vasile Avădanei și învățătorul Mihail Gh. Cojocar; din Bâlca – Putna, normalistul Ioan G. Lungu și preotul A. C. Cosma; din Pârteștii de Sus – Suceava, învățătorii Vasile Olinici și Grigore Ciorneiu; din Câmpulung, Ionel Grațian și Dimitrie Mitric-Bruja.

Concentrându-se asupra acestei categorii a răspunsurilor la chestionare, cercetătorii prezentului au posibilitatea nu doar să verifice autenticitatea informației comunicate, ci și să observe modul în care intelectualii rurali au transpus în text realitatea folclorică, folosindu-se de un instrument de cercetare unic (chestionarul), dar punându-și în joc propria comprehensiune asupra acestei realități, competențele profesionale, precum și disponibilitatea personală.

Privită pe fundalul duratelor lungi ale disciplinelor etnologice românești, rețeaua localităților din Moldova și Bucovina din care s-a răspuns la chestionarele Arhivei Academiei Române se suprapune, în parte, peste punctele altor anchete instituționalizate, fapt care deschide manuscrisele înspre demersuri de cercetare care privesc faptele folclorice în diacronia lor.

Astfel, fără a lua în calcul posibilele schimbări ale denumirilor acestor localități, observăm că, din totalul celor 65 de sate investigate de colaboratorii lui Ion Mușlea, pentru 11 există și răspunsuri la *Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română*⁹ a lui B. P. Hasdeu⁹, pentru 15, la chestionarele lui Nicolae Densușianu¹⁰, iar 11 sate se vor regăsi între cele vizitate, între 1972 și 1982, de către cercetătorii bucureșteni însărcinați cu adunarea datelor în scopul alcătuirii Atlasului Etnografic al României¹¹.

Desigur, odată cu înființarea, în 1968, a Arhivei de Folclor a Moldovei și Bucovinei, investigarea acestor localități a fost vizată atât prin *Chestionarul folcloric și etnografic general* al Profesorului Ion H. Ciubotaru, cât și prin cercetările directe ale specialiștilor ieșeni. Intersectând aceste cifre, ajungem la concluzia că istoria documentării folclorului din satele Jorăști – Galați, Mircești – Vaslui și Tătăruși – Iași măsoară mai bine de un secol, chiar dacă mizele acestei documentări, ca și posibilitățile metodologice și interpretative ale domeniului s-au modificat între timp.

Un alt punct al analizei cantitative a răspunsurilor la chestionarele Arhivei de Folclor a Academiei Române, provenite din

⁹ Este vorba de localități din județele Suceava (Brusturi, Dolhasca și Tătăruși), Neamț (Bodeștii Precistei, Costișa și Grumăzești), Tecuci (Boghești), Vaslui (Mircești), Fălciu (Dolhești) și Covurlui (Frumușița și Jorăști), așa cum rezultă din Ion Mușlea și Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 81-106.

¹⁰ Adrian Fochi, Introducere la vol. *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea*. Răspunsuri la chestionarele lui Nicolae Densușianu, București, Editura Minerva, 1976, p. XX-LVIII: Boroaia, Dolhasca, Heci, Tătăruși, Stolniceni Prăjescu – Suceava; Oroftiana – Dorohoi; Coșula – Botoșani; Bodeștii Precista, Costișa, Dobreni, Orbic, Țibucani – Neamț; Mircești – Vaslui; Buhoci – Bacău și Jorăști – Covurlui.

¹¹ Boroaia, Dumbrăveni, Moișa, Poiana Stampei, Todireni, Udești – Suceava; Dobreni, Grumăzești și Țibucani – Neamț, Tătăruși – Iași, Mircești – Vaslui și Jorăști – Galați. Cf. Anexa 1 – Lista satelor cercetate, în vol. *Sărbători și obiceiuri*. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român. Coordonator general: Ion Ghinoiu, vol. IV. *Moldova*. Responsabili: Cornelia Pleșca, Emil Țircomnicu, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 415-416.

localități ale Moldovei și Bucovinei, îl constituie *statistica tematică* a acestora. Dintre cele 214 manuscrise, mai bine de o treime sunt dedicate obiceiurilor calendaristice, cuprinzând 32 de răspunsuri la Chestionarul I: *Calendarul poporului pe lunile ianuarie și februarie*, un răspuns la Chestionarul XIV: *Crăciunul*, precum și șase răspunsuri la primul set de întrebări formulat de Ion Mușlea pe problematica *Crăciunului și Anului Nou*. *Obiceiurile de vară* (Chestionarul II) sunt urmărite de 18 corespondenți, *Obiceiurile de primăvară* (Chestionarul IV), de 20 de corespondenți, iar *Calendarul poporului pe lunile octombrie-decembrie* (Chestionarul VII), de 10 corespondenți. Alte patru manuscrise trec în revistă toate obiceiurile de peste an pe care autorii lor le-au observat în satele unde locuiau, iar cinci conțin informații generale despre credințele și practicile proprii anumitor comunități rurale.

Dintre cele 48 de manuscrise care documentează obiceiurile din ciclul vieții în localitățile Moldovei și Bucovinei, 19 sunt răspunsuri la Chestionarul VI: *Nașterea, botezul și copilăria*. *Obiceiuri și credințe*, 14 la Chestionarul IX: *Moartea și înmormântarea*. *Obiceiuri și credințe*, iar 10 la Chestionarul XI: *Nunta*. *Obiceiuri și credințe*. În plus, descrieri ale practicilor rituale nupțiale și funerare sunt trimise Arhivei de către cinci dintre colaboratorii săi, înainte ca acestea să facă obiectul unor grile de întrebări.

Mitologia populară, credințele și practicile magice au fost vizate de Ion Mușlea prin Chestionarele III: *Animalele în credințele și literatura poporului român*, cu răspunsuri din 11 localități, V: *Credințe și povestiri despre duhuri, ființe fantastice și vrăjitoare*, cu 17 răspunsuri, VIII: *Pământul, apa, cerul și fenomenele atmosferice după credințele și povestirile poporului*, cu 14 răspunsuri, XIII: *Prevestiri și semne*, cu un singur răspuns, precum și prin Circularele 4: *Vrăji, farmece și descântece* și 5: *Focul*, fiecare cu câte șase răspunsuri. 10 corespondenți au scris despre riturile domestice pe baza celui de-al X-lea Chestionar (*Casa, gospodăria și viața de toate zilele*), iar patru despre dreptul cutumiar pe baza Chestionarului XII: *Obiceiuri juridice*. Un set de întrebări urmărind problematica șezătorii în dimensiunea sa socio-economică și folclorică, trimis colaboratorilor Arhivei în anul 1933, s-a bucurat de atenția a șase învățători moldoveni.

Proza populară este bine reprezentată în colecțiile rezultate din ancheta indirectă coordonată de Ion Mușlea, 19 manuscrise conținând snoave (dintre care 14 constituie răspunsuri la Circulara 1: *Snoava*

despre femeia necredincioasă), opt cuprinzând povești (dintre care două conțin basme animaliere), două cu legende, iar unul cu povestiri. Speciile folclorului versificat sunt distribuite după cum urmează: descântece – 15 manuscrise, colinde – un manuscris, plugușoare – două manuscrise, bocete și conăcării – câte un manuscris, balade – patru manuscrise (dintre care două constituie răspunsuri la Circulara 2: *Miorița sau oaia năzdrăvană*), cântece – 12 manuscrise, strigături – cinci manuscrise, ghicitori – două manuscrise.

Este de domeniul truismului afirmația că datele negative ale acestei statistici tematice nu pot furniza în nici un caz o dovadă absolută a absenței unor categorii de fapte folclorice din anumite localități. Cantitatea răspunsurilor formulate la chestionarele lui Ion Mușlea este dependentă și de factori extrinseci realității folclorice, precum extensiunea pe care a avut-o rețeaua de colaboratori la momentul elaborării fiecăruia dintre chestionare, dar și gradul de implicare, dăruirea și priceperea fiecărui respondent.

Astfel, dintre cei 57 de intelectuali moldoveni și bucovineni antrenați în acțiunea derulată de instituția clujeană, 27 au avut una sau cel mult două contribuții la constituirea Fondurilor documentare. Alții 19 au activat mai ales în intervalul 1930-1935, alcătuind cu conștiinciozitate răspunsuri la trei sau patru chestionare, probabil în speranța obținerii unuia dintre cele „trei premii, unul de 2000, altul de 1500 și al treilea de 1000 de lei, pentru cele mai bune culegeri ce vor intra”¹².

În sfârșit, 11 învățători și învățătoare se disting prin colaborări de durată, intense, prin preocuparea de a corespunde în cel mai înalt grad mizelor anchetei indirecte, prin redactări minuțioase și atente ale răspunsurilor la chestionare, manuscrisele expediate Arhivei însumând, pentru fiecare dintre localitățile cercetate, între 500 și 1.000 de pagini de caiet.

Spre exemplu, implicarea lui Dem. Ahrițculesei durează din 1931 până în 1939, când, în calitate de elev și, apoi, de învățător, a trimis Arhivei de Folclor a Academiei Române nu mai puțin de 16 manuscrise, conținând răspunsuri la Chestionarele I (Ms. 110), II (Ms. 252), III (Ms. 345), IV (Ms. 541), V (Ms. 541), VI (Ms. 663 și 664), la Chestionarul despre șezătoare (Ms. 664), VIII (Ms. 719), IX (Ms. 810), XI (Ms. 1009, 1010, 1011), la Circularele 1 (Ms. 541),

¹² Ion Mușlea, „Apel către intelectualii satelor cu prilejul înființării Arhivei de Folclor a Academiei Române”, în vol. *Arhiva de Folclor a Academiei Române*, p. 128.

4 (Ms. 664), 5 (Ms. 754), precum și povești (Ms. 111, 253), informații despre *Calendarul lunilor aprilie-iulie* în Cândești – Dorohoi (Ms. 151), respectiv *august-decembrie* (Ms. 251).

Tot îndelungate sunt și colaborările învățătorilor Afia V. Apetroaei¹³ și George I. Bârleanu¹⁴, care, între 1933 și 1939, descriu, pe baza chestionarelor lui Ion Mușlea, întregul sistem al obiceiurilor din satele unde profesau, Moișa, respectiv Tătăruși – Baia. Pentru primul deceniu de activitate a Arhivei, dintre învățătorii moldoveni se remarcă: Victor Babiuc¹⁵, cu 15 manuscrise expediate din Satu Mare – Rădăuți și Coșula – Botoșani; Constantin N. Gafițescu¹⁶, cu 10 manuscrise expediate din Dumbrăveni – Botoșani, și Constantin

¹³ Afia V. Apetroaei (născută la 19 februarie 1904, în satul Botești, Horodniceni – Suceava și decedată la 11 septembrie 1980, la Iași) a urmat Școala Normală la Piatra Neamț (1919-1924), fiind mai apoi învățătoare în satul Moișa, Boroaia – Baia. Între anii 1933 și 1939 a trimis Arhivei de Folklor a Academiei Române un număr de 14 manuscrise, cuprinzând răspunsuri la Chestionarele I (Ms. 712), II (Ms. 873), IV (Ms. 656), V (Ms. 614), VI (Ms. 545), VII (Ms. 854), VIII (Ms. 656), IX (Ms. 712), X (Ms. 854), XI (Ms. 928) și XII (Ms. 986), la Circularele 1 (Ms. 517), 4 (Ms. 656) și 5 (Ms. 712), dar și povești cu animale (Ms. 614), informații numeroase despre obiceiurile din ciclul vieții (Ms. 696), sărbătoarea Crăciunului (Ms. 545), șezătoare (Ms. 822) ori balade (Ms. 768), cântece (Ms. 769), snoave, ghicitori și folclor pornografic (Ms. 799, 822 și 854).

¹⁴ Între anii 1933 și 1938, George I. Bârleanu a trimis Arhivei răspunsuri, din Tătăruși – Baia, la Chestionarele I (Ms. 796), II (Ms. 693), IV (Ms. 859), V (Ms. 625), VI (Ms. 625), VII (Ms. 859), VIII (Ms. 693), IX (Ms. 796), X (Ms. 921), XI (Ms. 974) și la cel dedicat „sezătorii” (Ms. 859), la Circularele 1 și 4 (Ms. 693).

¹⁵ Victor Babiuc s-a născut la 18 ianuarie 1906, în satul Costești – Botoșani; a studiat în orașul Botoșani, apoi, din 1925, a funcționat ca învățător în comuna Satu Mare din plasa Ștefan Vodă, județul Rădăuți. Între anii 1931 și 1933, a fost unul dintre cei mai harnici colaboratori ai lui Ion Mușlea, expediindu-i răspunsuri la Chestionarele I (Ms. 60), II (Ms. 161), III (Ms. 262), IV (Ms. 389) și V (Ms. 421 și 436), la Circulara 1 (Ms. 304), dar și manuscrise conținând prevestiri de Anul Nou (Ms. 61), obiceiuri la nunți (Ms. 162) și alte obiceiuri (Ms. 164, 165 și 388), precum și povești (Ms. 387), bocete (Ms. 163), descântece (Ms. 163, 263, 388) și strigături (Ms. 161).

¹⁶ Constantin N. Gafițescu (născut la 14 mai 1907, în Dumbrăveni – Suceava, și decedat la 13 martie 1980, la Botoșani) a urmat, între 1919 și 1921, cursurile unei școli de contabilitate și educație cooperatistă, iar între 1922-1928, Școala Normală „Mihai Eminescu” din Botoșani. A profesat ca învățător în localitatea natală, contribuind cu 10 manuscrise, cu răspunsuri la Chestionarul I (Ms. 63), II (Ms. 159), III (Ms. 255), IV (Ms. 380), V (Ms. 422), VI (Ms. 546), VIII (Ms. 675), precum și cu informații despre Crăciun (Ms. 675), Anul Nou (Ms. 294), obiceiurile de nuntă (Ms. 294), șezătoare (Ms. 675), povești (Ms. 295 și 546), legende (Ms. 159), descântece (Ms. 255) și strigături (Ms. 645).

Muraru¹⁷, cu șase manuscrise expediate din Buhoci – Bacău. Între 1935 și 1940, colecții importante cantitativ și calitativ au realizat Ecaterina Lavric¹⁸ din Fundătura Hârșovei – Vaslui, Constantin Pâslaru din Vâlcele – Bacău¹⁹, Vasile Pelin²⁰ din Stolniceni Prăjescu – Baia, Elena Gh. Stan²¹ din Uda, Tătăruși – Baia și Olivia Sturzu²² din Târzia-Cornilești, Brusturi – Baia.

Despre *valoarea științifică a manuscriselor* corespondenților anterior nominalizați, cititorul își poate face o idee chiar înainte de a le parcurge conținutul, prin simpla lectură a listelor de premianți ai Arhivei de Folklor a Academiei Române, incluse în *Rapoartele anuale*, pe care directorul instituției le-a întocmit și publicat în „Anuarul Arhivei de Folklor”²³.

¹⁷ Constantin Muraru s-a născut la 17 iulie 1905 în Buhoci – Bacău. A urmat Școala Normală la Bacău, apoi Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București. A funcționat ca învățător în localitatea natală și în București, apoi ca profesor de limba română la Chișinău, Corabia, Sibiu și București. La Arhiva de Folklor a Academiei Române colaborează, între anii 1933 și 1936, cu răspunsuri la Chestionarele IV (Ms. 733), V (Ms. 551), VI (Ms. 676), VII (Ms. 519), VIII (Ms. 718), IX (Ms. 733), X (Ms. 856), Circularele 4 (Ms. 676), 5 (Ms. 733), informații despre obiceiurile de Crăciun (Ms. 551), povești cu animale (Ms. 718), snoave (Ms. 856) și balade (Ms. 856).

¹⁸ Între anii 1937 și 1940, Ecaterina Lavric, învățătoare în Fundătura Hârșovei – Vaslui, a elaborat răspunsuri la Chestionarele IV (Ms. 914), VI (Ms. 1006), VIII (Ms. 996), XI (Ms. 948) și XII (Ms. 1054).

¹⁹ Constantin Pâslaru, învățător în suburbia Vâlcele, Târgu Ocna – Bacău, a trimis Arhivei de Folklor a Academiei Române, între anii 1937-1938, opt manuscrise, conținând răspunsuri la Chestionarele I (Ms. 823), IV (Ms. 852), V (Ms. 869), VI (Ms. 893), VII (Ms. 893), VIII (Ms. 869), IX (Ms. 950), X (Ms. 852), XI (Ms. 923), dar și teatru popular (Ms. 924), cântece (Ms. 925), desene și fotografii.

²⁰ Între anii 1935 și 1937, Vasile Pelin, învățător în Stolniceni-Prăjescu – Baia, a expediat șapte manuscrise, cu răspunsuri la Chestionarele I (Ms. 716), IV (Ms. 800), V (Ms. 839), VI (Ms. 881), VII (Ms. 881), VIII (Ms. 860), IX (Ms. 800), X (Ms. 860), XI (Ms. 961), XII (Ms. 982), dar și descântece (Ms. 800).

²¹ Învățătoarea Elena Gh. Stan, din Uda, Tătăruși – Baia, a răspuns, între anii 1935-1938, Chestionarelor III (Ms. 964 și Ms. 967), IV (Ms. 851), V (Ms. 817), VI (Ms. 884), VIII (Ms. 851), IX (Ms. 795), X (Ms. 883) și XI (Ms. 940).

²² Olivia Sturzu (născută în anul 1897, în Sub Pădure – Mureș, și decedată la 11 aprilie 1964, în Târzia – Neamț) a funcționat ca învățătoare în localitatea Târzia, iar între 1935 și 1939 i-a expediat lui Ion Mușlea răspunsuri la Chestionarele I (Ms. 738), III (Ms. 985), IV (Ms. 764), V (Ms. 821), VI (Ms. 894), VIII (Ms. 804 și Ms. 821), IX (Ms. 763), X (Ms. 855), XI (Ms. 952), XII (Ms. 985), la Circularele 1 (Ms. 821) și 5 (Ms. 763), precum și cântece (Ms. 953 și Ms. 954) și folclor pornografic (Ms. 955 și Ms. 956).

²³ Ion Mușlea, „Rapoartele de activitate”, în vol. *Arhiva de Folclor a Academiei Române*, p. 211-235.

Pe parcursul derulării anchetei indirecte, dintre moldoveni și bucovineni s-au remarcat și au fost distinși cu Premiul I, în valoare de 2000 lei, învățătorii Mihail Gh. Cojocar, Constantin Muraru, George I. Bârleanu și Constantin Pâslaru. Lui Dem. Ahrițculesei i s-a decernat, în anul 1934, Premiul al II-lea (1500 lei), iar Afia V. Apetroaei, Victor Babiuc, Ioan Berbecaru, Ioan Donisă, Constantin N. Gafițescu, Elena Grigore, Ecaterina Lavric, Vasile Pelin, Elena Gh. Stan și Olivia Sturzu au primit, în anumiți ani, premii de încurajare, în valoare de 500 de lei.

Totodată, deoarece, așa cum observa Ovidiu Bârlea, „valoarea răspunsurilor atârnă foarte mult de cel care le redactează”²⁴, este important să schițăm profilele intelectuale ale corespondenților lui Ion Mușlea, precum și posibilitățile acestora de a se forma/profesionaliza²⁵ în cercetarea folclorului.

Întâi de toate, e de observat că moldovenii și bucovinenii angajați în ancheta prin chestionare exercitau mai ales profesii didactice, fiind învățători și învățătoare (35 la număr), dar și profesori (doi la număr). George I. Bârleanu și Constantin Muraru își menționează calitatea de licențiați în Litere, iar George N. Popa și I. G. Lungu pe aceea de absolvenți de liceu. Între cei care, la data elaborării răspunsurilor, urmau o formă sau alta de educație, se numără opt elevi de școală normală sau liceu, doi studenți (E. Ar. Zaharia la Litere, iar Nic. Axinte la Teologie), dar și doctorandul Haralamb D. Mihăescu, viitorul clasicist de renume. S-au mai implicat în acțiunile Arhivei preoții I. Căciulă, A. C. Cosma și Nicu Ivan, cantorul Constantin Milici, funcționarul A. Bilețchi-Oprișanu și ajutorul de primar Neculai Baci.

Cifrele acestea reflectă, în primul rând, specificul proiectului de cercetare al lui Ion Mușlea, care, în virtutea rezultatelor pozitive ale cooptării învățătorilor și preoților în anchetele prin chestionare anterioare din spațiul românesc, își exprima și el convingerea că, pentru investigarea folclorului, aceștia sunt „cei mai indicați. În primul rând

²⁴ Ovidiu Bârlea, *Metoda de cercetare a folclorului*. Editori: Avram Cristea și Jan Nicolae, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2008, p. 71.

²⁵ Aceeași schemă de analiză am utilizat-o, referindu-mă la întreaga rețea de colaboratori ai instituției clujene, în studiul introductiv la Ion Mușlea, *Schimburi epistolare cu respondenții la Chestionarele Arhivei de Folclor a Academiei Române*, vol. I. A-L. Ediție critică, note și studiu introductiv de Cosmina Timoc-Mocanu. Prefață de Ion Cuceu, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014, p. 11-83, în care am publicat, într-o primă formă, ideile care urmează.

prin faptul că sunt cei mai aproape de popor și în contact zilnic cu el. În urma acestei legături de fiecare zi, țăranul are încredere în ei, își dezleagă limba în prezența lor și nu se închide ca în fața culegătorilor de la oraș, de pildă”²⁶.

Apoi, angajarea învățătorilor în cercetarea folclorului era cultivată asiduu în presa vremii, dar și printr-o serie de măsuri ale instituțiilor centrale. De exemplu, regulamentele obținerii gradelor didactice par să fi favorizat asemenea activități extrașcolare, după cum reiese din rândurile cu care Elena Gh. Stan își însoțește unul dintre manuscrisele expediate Arhivei, în anul 1937: „Sunt înscrisă la gr[adul] I și aștept, din zi în zi, să mi se facă inspecția respectivă. Îndrăznesc a vă ruga să-mi cântăriți cât se poate mai chibzuit munca unui an pe calea folclorului și – după însăși aprecierea Domniei Voastre, răspunzând în mod admirabil la toate chestionarele – să-mi clasificați lucrarea cât se poate mai bine, având în vedere că comisia de examinare pune mare preț pe calificativul d.^{voastre} în dobândirea gradului. Vă asigur că, pentru viitor, mă voi sili să compenez binele ce-mi faceți!”²⁷

În plus, nu trebuie ignorat nici faptul că premiile puse în joc de Arhiva de Folklor a Academiei Române au constituit ele însele o motivație suficient de puternică pentru implicarea în ancheta indirectă, mai ales în timpul Marii Crize, ale cărei consecințe sunt descrise cu tragism de către învățătorul bucovinean Dimitrie Mitric-Bruja: „Deoarece stăpânirea noastră până azi n-a aflat de bine să-mi dea măcar o lețcaie din penzia curentă pe Ianuar-Mart[ie], rog – cu toată rușinea – binevoii a-mi returna costul poștei, căci am grozavă lipsă de parale în casă și nu te poți ajuta de nicăieri absolut cu nimic. Nimeni nu vr[e]a să-ți dea împrumut nici 50 de lei. Am trebuit să pun violina zălog la un băcan, ca să capăt 100 Lei”²⁸.

Dacă luăm în considerare și o altă variabilă, anume sexul celor 57 de corespondenți din Moldova și Bucovina, observăm că 12 sunt femei, în condițiile în care, din celelalte provincii românești, abia șapte doamne s-au angajat în acțiunile instituției clujene. Acest procent ridicat, ca și consistența și rigoarea contribuțiilor moldovencelor, cinci

²⁶ Ion Mușlea, „Apel către intelectualii satelor...”, p. 126.

²⁷ Ms. 883 – Chestionarul X: *Casa și gospodăria. Varia*, învățătoarea Elena Gh. Stan, Uda, Tătăruși – Baia, 1937, p. 42-43.

²⁸ Ms. 88 – Răspunsurile la Chestionarul I: *Calendarul poporului pe lunile ianuarie-februarie*, învățător pensionar Dimitrie Mitric-Bruja, Câmpulung – Bucovina, 1931, p. 1.

dintre ele fiind premiate de Arhiva de Folklor a Academiei Române, se explică nu doar prin deschiderea lui Ion Mușlea față de implicarea femeilor în cercetarea de teren – pe considerentul că, „în anumite chestiuni, femeiești, femeia vorbește mult mai bucuros și pe față cu o femeie, pe când un bărbat cu greu obține asemenea mărturisiri”²⁹ –, cât mai ales prin faptul că, în Moldova și Bucovina, exista o firavă tradiție în acest sens, vocile feminine ale folcloristicii românești de până la anul 1930, așa cum le reține *Istoria* lui Ovidiu Bârlea, fiind Elena Didia Odorica Sevastos și Elena Niculiță-Voronca.

În privința posibilităților de profesionalizare/formare în cercetarea folclorului a colaboratorilor Arhivei Academiei Române, trebuie menționat, întâi de toate, că Ion Mușlea a făcut el însuși eforturi să-i instruiască, atât prin articolele publicate odată cu lansarea anchetei indirecte³⁰, cât și pe parcursul ei, când „aceștia erau încurajați să-și extindă și să-și perfecționeze activitatea [...] prin scrisori personale – redactate de directorul Arhivei”³¹.

Apoi, nu trebuie ignorat nici faptul că această practică le era obișnuită unora dintre corespondenți, întrucât au participat fie la ancheta indirectă a Muzeului Etnografic al Ardealului (Constantin Muraru), fie la aceea a Muzeului Limbii Române (Mihail I. Cojocaru, Dimitrie Mitric-Bruja și D. Apetroaei). Faptul de a fi audiat cursuri de folclor sau care să atingă tangențial problema folclorului trebuie presupus pentru licențiații sau studenții în Litere, însă cei mai mulți dintre colaboratorii Arhivei erau posesorii bagajului de cunoștințe dobândite în școlile normale sau, după caz, în seminariile teologice. Doar o analiză a felului în care programele și manualele școlare ale vremii abordau folclorul și vizau dobândirea unor competențe teoretice și practice specifice domeniului ar aduce clarificările necesare în această problematică.

²⁹ Ion Mușlea, „Învățătorii și folclorul”, în vol. *Arhiva de Folklor a Academiei Române*, p. 106.

³⁰ Este vorba despre *Apelul către intelectualii satelor cu prilejul înființării Arhivei de Folklor a Academiei Române* – publicat în „Școala și Vieța”. Revista Asociației Generale a Învățătorilor din România, București, nr. 1 (1930), p. 588-591, în alte câteva foi învățătoarești, dar răspândit și pe foi volante –, de textul-îndemn *Culegeți folklor!* – apărut în „Satul și școala”. Revistă lunară pentru educație și învățământ, Cluj, I (1931), nr. 1, p. 9-11 –, ambele preluând, în formă sintetică, idei formulate de Mușlea încă de pe când Arhiva era în stadiul de deziderat, precum și de articolul *Învățătorii și folklorul*, tipărit în „Învățătorul”. Organul Asociației Învățătorilor Români din Ardeal, Cluj, 9 (1928), nr. 3-4, p. 30-36, și nr. 5, p. 14-20.

³¹ Idem, „Din activitatea mea de folclorist...”, p. 164.

Tot în context educațional, influențe formative au mai putut exercita structuri precum școlile de vară pentru învățători, asociațiile profesionale ale acestora sau cercurile pedagogice și culturale. Atmosfera unei astfel de întruniri transpare dintr-o scrisoare din februarie 1935, adresată de Afia V. Apetroaei lui Ion Mușlea: „Sâmbătă, 2 februarie a[nul] c[urent], învățătorii județului nostru s-au întrunit în congres, la Fălticeni. În orele de dimineață, cu un deosebit fast, tinerii învățători au depus legitimul jurământ. Printre îndemnulurile la muncă și sfaturile ce li s-au dat de către autoritățile școlare și colegii mai în vârstă, vrednicul nostru președinte, Dl. V. Tomegea-Boroaia – fruntaș între fruntași, cum bine i se zice –, printre alte sfaturi frumoase, i-a rugat să nu lase să se irosească comorile sufletești ale neamului nostru, ci să le adune, făcându-și din aceasta o plăcută ocupație. Apelul Dsale. a stârnit un viu interes în rândurile învățătorilor, multe colege au venit și m-au rugat să le dau unele lămuriri”³².

În încercarea de inventariere a posibilităților de profesionalizare în cercetarea culturii tradiționale pe care le-au avut colaboratorii lui Ion Mușlea din Moldova și Bucovina, trebuie amintite și publicațiile din domeniu, multe dintre acestea – fie că e vorba de monografiile ale principalelor specii folclorice, fie că e vorba de volume ale seriei „Din vieța poporului român”, editată de Academia Română între 1908 și 1929, ori de reviste precum „Șezătoarea”, „Ion Creangă”, „Tudor Pamfile” – fiind realizările unor iluștri reprezentanți ai provinciei: Simion Florea Marian, Artur Gorovei, Tudor Pamfile, Elena Niculiță-Voronca, Elena O. Sevastos, Al. Vasiliu-Tătăruși, Dumitru Furtună, Dimitrie P. Lupașcu ș.a.

În plus, „Anuarul Arhivei de Folklor”, trimis ca răsplată celor mai conștiincioși dintre respondenții la chestionare, este receptat și în dimensiunea sa formativă sau, în cuvintele lui Dem. Ahrițculesei, „ca instrucție în ceea ce privește folklorul”, deoarece „e necesară unui folklorist, e interesantă pentru orice om cult, căci e un eveniment în literatura folkloristică. Pentru mine este o Biblie și o voi păstra cum e păstrată Biblia de un «creștin credincios»”³³.

³² Arhiva de Folklor a Academiei Române (AFAR), Catalogul corespondențelor, nr. 1.067. Scrisoare adresată lui Ion Mușlea, în februarie 1935, de către învățătoarea Afia V. Apetroaei din Moișa – Baia.

³³ Ms. 663 – Chestionarul VI: *Obiceiuri de naștere*, Dem. Ahrițculesei, Căndești – Dorohoi, 1934, Anexă, p. 1.

Nu în ultimul rând, e de observat că, la debutul anchetei indirecte coordonate de Mușlea, numele unora dintre viitorii săi colaboratori moldoveni erau deja cunoscute în folcloristica românească. Învățătorul N. I. Munteanu din Jorăști – Covurlui, care se recomanda drept „folklorist vechiu din școala lui Pamfile și Lupescu – ce au fost urmașii lui I. Creangă”³⁴, tipărise broșura *Povestiri și legende* (1918), iar Afia V. Apetroaei, Dem. Ahrițculesei, A. Bilețchi-Oprișanu, Constantin Gafițescu, Constantin Milici ș.a. publicaseră ei înșiși folclor în paginile periodicelor vremii, beneficiind, astfel, de profesionalizarea pe care le-o conferea statutul de autor.

Un alt argument pentru valoarea științifică deosebită a celor mai multe dintre răspunsurile la chestionarele Arhivei de Folklor a Academiei Române provenite din localitățile Moldovei și Bucovinei îl constituie preocuparea permanentă a autorilor acestora de a răspunde exigențelor metodologice impuse de Ion Mușlea, preocupare vizibilă în reflecțiile asupra experienței de cercetare, pe care le-au formulat, punctual (generic sau autoreferențial), dar și în difuze jurnale de teren, în paginile manuscriselor sau în scrisorile adresate folcloristului clujean.

De cele mai multe ori, comentariile privind aspectele tehnice ale cercetării sunt oferite cu scopul de a justifica întârzierea sau modestia răspunsurilor la chestionare, dar și cu o oarecare intuiție a importanței lor, ca în cazul lui Dem. Ahrițculesei, care insistă, în repetate rânduri, asupra „modului de colecție”/„modului de culegere”: „Nu știu dacă aceste relatări vă sunt de folos. Intenția mea a fost să arăt felul în care am ajuns la culegerea și înmănuncherea acestui material”³⁵.

În ceea ce privește tehnica observației, colaboratorii Arhivei au reflectat mai puțin la modul în care aceasta a fost pusă în act, manuscrisele și scrisorile care le însoțeau reținând, mai degrabă, aspectele terminologice ale unui proces prin care s-au obținut anumite informații de interes etnografic, în construcții de tipul: „Ca metodă de lucru, am avut în vedere observația personală, directă asupra acestor împrejurări de viață a poporului” (Dem. Ahrițculesei)³⁶; „Le-am

³⁴ AFAR, Catalogul corespondențelor, nr. 140. Scrisoare adresată lui Ion Mușlea, la 11 ianuarie 1931, de către învățătorul N. I. Munteanu din Jorăști – Covurlui.

³⁵ Ms. 663, Anexă, p. 2.

³⁶ Ms. 810 – Chestionarul IX: *Moartea și înmormântarea*, Dem. Ahrițculesei, 1936, Anexă.

observat în sărbători” (Mihail Gh. Cojocaru)³⁷; „[Calendarul de ceapă] văzut la tatăl meu” (Victor Babiuc)³⁸ etc.

În schimb, corespondenții moldoveni și bucovineni au consemnat, de multe ori, contextele în care s-a produs observația. De pildă, Constantin Gafițescu mărturisește cum a reușit să noteze strigături pornografice: „Am mers personal la hore și, ascuns în locuri nebănuite de ei, le-am cules”³⁹. Atunci când i-a expediat lui Ion Mușlea un manuscris despre „obiceiurile referitoare la peșitul, logodna și nunta tineretului” din Uda – Tătărăuși, Elena Gh. Stan a făcut precizarea că acestea au fost „observate de subsemnata în mod personal”, mai exact „în calitate de nună a diferiților tineri pe care i-am cununat, cât și ca nuntaș, am putut să le văd și să le aud direct din gurile lor”⁴⁰.

Învățătoarea a folosit aceeași tehnică în investigarea ritualurilor funerare, chiar în situația decesului unor membri ai familiei, când trebuia să facă față și propriei dureri ca îndoliată: „Am căutat să răspund cât mai exact rugăminții d^v, asistând și luând parte chiar la mai toate obiceiurile scrise în acest caiet. Întâmplarea a fost ca, în acest timp, să-mi moară tata și mai multe rude, așa că am putut observa și căpăta cunoștințe necesare”⁴¹.

Reflecțiile corespondenților Arhivei de Folklor a Academiei Române legate de metoda chestionării sunt mai numeroase și mai nuanțate decât în cazul observației. În ceea ce privește terminologia, denumirea pe care, astăzi, cu toții o folosim pentru această metodă cunoaște o singură utilizare, și anume la Dem. Ahrițculesei, care precizează, într-o scrisoare din mai 1934: „În 16 Aprilie, «vizitez» (să nu spun că iau *interview*) pe moașa satului nostru...”⁴² (sublinierea mea, C. T.-M.).

În restul notațiilor sale, Ahrițculesei descrie practica investigării ca fiind măiestria de „a lua în discuție subiecte potrivite” sau „a desvolta subiecte după chestionar” și exemplifică modul în care a produs informația folclorică din răspunsul la Chestionarul VI, dedicat obiceiurilor de naștere: „Mama rămânea până târziu cu «lucrul prin

³⁷ Ms. 313 – *Calendarul poporului pe lunile ianuarie-februarie*, Mihail Gh. Cojocaru, Dobreni – Neamț, 1932, p. 2.

³⁸ Ms. 61 – *Prevestiri de Anul Nou*, Victor Babiuc, Costești – Botoșani, 1931, p. 3.

³⁹ Ms. 645 – *Strigături*, Constantin Gafițescu, Dumbrăveni – Botoșani, 1934, p. 2.

⁴⁰ Ms. 940 – Chestionarul XI: *Obiceiuri de nuntă*, Elena Gh. Stan, 1937, p. 45.

⁴¹ Ms. 795 – Chestionarul IX: *Moartea și înmormântarea*, Elena Gh. Stan, 1935, p. 34.

⁴² Ms. 663, Anexă, p. 6.

casă» și, pe urmă, torcea, cosea etc.... grija zilei îi dispărea și era bucuroasă de vorbă. Am profitat de această ocazie, luând vorba despre ce am citit și auzit, intrând în domeniul folklorului... «Explicațiile» erau lungi și, ca întotdeauna, cu exemple, și un subiect era dezvoltat până se pierdea în alt subiect, care, uneori, nu era interesant⁴³. În alte situații, elevul din Cândești – Dorohoi preferă *conversația*, destinând instituției clujene „culegeri produse spontan, în povestiri, când omul «stă de vorbă», fără alte griji⁴⁴.

Ceea ce manualele moderne de metodologia cercetării numesc „intrarea în subiect” se poate face, potrivit lui Ahrițculesei, „luând vorba despre ce am citit și auzit, intrând în domeniul folklorului⁴⁵, dar fără a dezvălui dintru început scopul acestor convorbiri: obținerea de informații de interes folcloric în folosul Arhivei Academiei Române. În acest sens, Ahrițculesei relatează cum, la un interviu cu moașa Ilinca Petra Plecaniț, colegul care-l însoțea „o luase înainte și, din neexperiență, spuse adevăratul scop ce-l aveam noi, iar moașa se împotrivi: «Eu nu spun nimic, eu nu știu. Eu-s săracă și nu pot umbla pe la parchet degeaba». Atunci, explic eu scopul vizitei, spun că n-am venit pentru anchetă sau să constat știința ei, ci pentru «povești». Ce va crede că ar putea-o înfunda, să nu răspundă. Că... «babe» găsim noi, dar am venit la ea fiindcă e mai «cuminte» și să se gândească la cinstea ce-i facem cu vizita noastră. Pentru timpul cât l-ar pierde cu noi, îi vâr cu sila 10 lei (să o am angajată pentru un timp pe care l-ar crede degeaba pierdut...) Când văd că tot nu e dumerită, îi pun întrebări și, încet, inima i se deschide, iar, la urmă, a râs și ea de ceea ce a crezut că am vrut noi»...⁴⁶

Așadar, pentru analistul fin al experienței de teren care a fost corespondentul din Cândești, reușita unui interviu ar depinde de priceperea cercetătorului în a crea o „atmosferă favorabilă”, de răbdarea în a asculta „toate polojăniile”, de experiența în dozarea întrebărilor și în a oferi „mereu explicații, exemple”, bazate pe propriile cunoștințe mitologice – spune acesta –, dar și în măiestria de a-i „fura mințile” informatorului, prin aceea că „iei un subiect din viața zilnică, neînsemnat, și din el pornești în domeniul care te interesează⁴⁷”.

⁴³ Idem, p. 5.

⁴⁴ Ms. 1.009 – Chestionarul XI: *Obiceiuri de nuntă*, Dem. Ahrițculesei, 1939, p. 1.

⁴⁵ Ms. 663, Anexă, p. 5.

⁴⁶ Idem, p. 6-7.

⁴⁷ Ms. 719 – Chestionarul VIII: *Cosmografie*, Dem. Ahrițculesei, 1935, Anexă, p. 3.

Majoritatea colaboratorilor lui Ion Mușlea folosesc, pentru a se referi la metoda chestionării informatorilor, verbul *a întreba*, mai rar cu sinonimul neologic *a interoga*, ancheta de teren fiind definită, extrem de inspirat, de Dimitrie Mitric-Bruja, ca o sumă de „multe, multe umblături, întrebări și conversații utile și netrebuieelnice”, ce presupun „migăleală uriașă la mijloc”⁴⁸.

Scrisoarea din 14 martie 1931, care însoțește primul manuscris expedit Arhivei de Folklor de către învățătorul pensionar din Câmpulung, este un exemplu cât se poate de sugestiv pentru ceea ce însemna, pentru corespondenții moldoveni, o cercetare condusă cu har, iscusință și conștiința permanentelor negocieri de roluri și informații între cei angrenați în acest proces: „Materialul se culege foarte anevoios, din cauză că oamenii sunt foarte, foarte conservativi și trebuie mare ghibăcie și fineță politică, pân’ ce-i poți deschide baierile sufletului, ca să-ți comunice cele trebuincioase, tot una întrebând că la ce anume și cui îi trebuie toate acestea, mai asigurând mereu că ei cred numai în D[umne]zeu Sf[ântul] și nu știu de altele nimic. Și când singuri îi începe a-i scormoni cu vorbele aduse pe depărcior, apoi ei se mai dau la brazdă, ș-atunci chestia merge, până ce iarăși se asigură că nimic nu mai știe alte cele, numai alea cât ai auzit. Atunci iarăși trebuie să știi de unde să-l iei și unde să-l întorci cu vorba, ca să-ți comunice și altele sau totul ce știe despre cutare ori cutare lucru. Destul că, cu voință neclintită și cu ajutorul lui D[umne]zeu, tot am cules câte ceva”⁴⁹.

Un alt indiciu al rigorii metodologice de care au dat dovadă corespondenții moldoveni și bucovineni ai lui Ion Mușlea îl reprezintă atenția acordată subiecților cercetați. Manuscrisele cu răspunsuri la chestionare rețin datele cu privire la interlocutori după schema minimală indicată de directorul Arhivei de Folklor, adică precizând numele, vârsta, ocupația și localitatea de origine⁵⁰, schemă pe care unii dintre învățători au completat-o cu diferite alte elemente.

Astfel, tentația de a dezvolta datele de identitate în mici schițe ale profilelor informatorilor cu care au lucrat – tentație de care, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, nu au fost străini nici folcloriști precum Atanasie Marian Marienescu și G. Dem. Teodorescu – este vizibilă, de

⁴⁸ AFAR, Catalogul corespondenților, nr. 375. Scrisoare adresată lui Ion Mușlea, la 2 februarie 1932, de către învățătorul pensionar Dimitrie Mitric-Bruja din Câmpulung.

⁴⁹ Ms. AFAR 88, p. 1.

⁵⁰ Ion Mușlea, „Câteva instrucțiuni pentru culegerea datelor și alcătuirea răspunsului”, în vol. *Arhiva de Folclor a Academiei Române*, p. 132.

pildă, la Mihail Gh. Cojocaru din Dobreni – Neamț. Acestuia i s-a părut relevant ca alor săi „povestași adevărați” să le consemneze nu doar biografia, ci și specializările repertoriale și, uneori, contextele în care le actualizează: Gheorghe Ailenei este „rapsodul satului. Vine pe la școală și spune povești și ghicitori la copii”; Dumitru Potoceanu e „un boem. Știe multe cântece și obiceiuri”; I. Savin „știe extraordinar de multe orații și versuri populare, de la tatăl său”⁵¹. În alte situații, micro-caracterizările indică filonul transmiterii competenței narative (Gheorghe Nistor – „tatăl lui era un povestaș ca nimene”) ori particularitățile stilului narativ (I. Apostoia – „are un minunat talent la povestit”; Victoria Gh. Cojocaru – „fire iscoditoare”, care „povestește totdeauna cu tâlc și cu tabiet”⁵²).

În galeria informatorilor menționați în răspunsurile la chestionarele Arhivei de Folklor a Academiei Române, cele mai pline de culoare și, totodată, mai memorabile rămân portretele pe care talentatul Dem. Ahrițculesei le-a făcut pentru acei pe care-i numea „izvoditorii” săi, cu atât mai mult cu cât creionarea lor e simultană prezentării travaliului construcției informației de interes etnografic, în pagina jurnalului de teren.

Prin această tehnică, fiecăruia dintre cei „buni di gurâ”, pe care i-a chestionat elevul din Căndești – Dorohoi, îi devin evidente, în primul rând, zonele de maximă competență narativă, așa cum apar ele în propria percepție despre sine a povestitorului și în receptarea consătenilor, dar și așa cum îi sunt relevate cercetătorului în timpul interviului, fiindcă „sunt informatori dezvoltați mai mult într-o singură ramură din atâtea ramuri a[le] «activității psihice populare»”⁵³. În al doilea rând, devin evidente gradul de aderență al povestitorului la cele relatate și stilul narativ, de unde constatarea că „orice «motiv» folkloric diferă de la un om la om, numai în formă sau și în fond, elementele componente etc.”⁵⁴

În acest context, după lectura manuscriselor expediate din Căndești – Dorohoi, cititorului îi va fi greu să îi uite pe moașa Ilinca Plecaniț, cea atât de dispusă să ofere informații despre obiceiurile de naștere și atât de reticentă în a vorbi despre „sămni di la Dumnezău”,

⁵¹ Ms. 313 – *Calendarul poporului pe lunile ianuarie-februarie*, Mihail G. Cojocaru, 1932, p. 1-2.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Ms. 719, Anexă, p. 4.

⁵⁴ *Idem*.

dar și pe Niculai Vătui, „spiritist de felul său”, care „mereu se-nvârte cu explicații «la mintea omului»”, ori pe Gheorghe Ungurenașu, despre care consătenii lui spuneau că poate opri ploile și care „face parte din «Oastea Domnului» și, fiind intelectual, mă credea că eu viu să-l «ischitesc» în credința lui: «Eu aș oblici di undi ai auzît D^{lă} asta, da' asta nu-i drept. Așă o spus la Părintili vorba asta și, când am mărș la spovidit, m-o probozît, câ nu putem di rușîni. Spuné câ ci, ma fac mai tari ca D[umne]zău. Eu nu vreau sâ ma fac mai tari ca D[umne]zău, lasâ sâ batâ chiatra, așă dă D[umne]zău»”⁵⁵.

Rândurile dedicate lui Petrea Huțuleac traduc textual tensiunea situației de comunicare stabilite între cel care chestionează și cel chestionat, așteptările și reacțiile fiecăruia dintre ei, jocul negocierii discursive, cu blocajele și câștigurile sale: „A doua zi, în 26.II.[1]935, merg la P[etrea] H[uțuleac]. E bătrân, obosit... Fumează, îl servesc cu țigări (nu fumez, dar «să-i intru în voie») și e «tare» mulțumit. Însă, am pus prea mari speranțe în moșneag... E mirat că «citesc» și-l întreb, că scriu... cititul poate e un miracol pentru el. Vorbește de «Antihriști», de Isus și trebuie să ai o răbdare de fier să asculți toate «polojeniile» și, când și când, să alegi din vagonul de vorbe câte o boabă de cuvânt de interes folkloric. Îți trebuie să cunoști mitologia, să știi tu despre ce e vorba, că numai așa mai aduci aminte de ceea ce se «vorbea» de demult. Când atmosfera a devenit «nefavorabilă», trebuie să iei un subiect din viața zilnică, neînsemnat, și din el să pornești în domeniul care te interesează, «furându-i mințile». Moșul mă trimite (sau îmi indică) la alți moșnegi, mai bătrâni ca el, care știu multe”⁵⁶.

Aspectele pe care le-am supus atenției cititorilor în studiul nostru constituie doar câteva dintre particularitățile răspunsurilor la chestionarele Arhivei de Folklor a Academiei Române provenind din localități ale Moldovei și Bucovinei, dar în număr suficient pentru a le sublinia valoarea științifică deosebită și importanța aparte pe care o au în documentarea unei vârste a culturii tradiționale din aceste provincii, de unde necesitatea valorificării acestora prin publicarea integrală, într-un viitor pe care-l sperăm apropiat.

⁵⁵ Idem, p. 2-3.

⁵⁶ Idem, p. 3.